

191

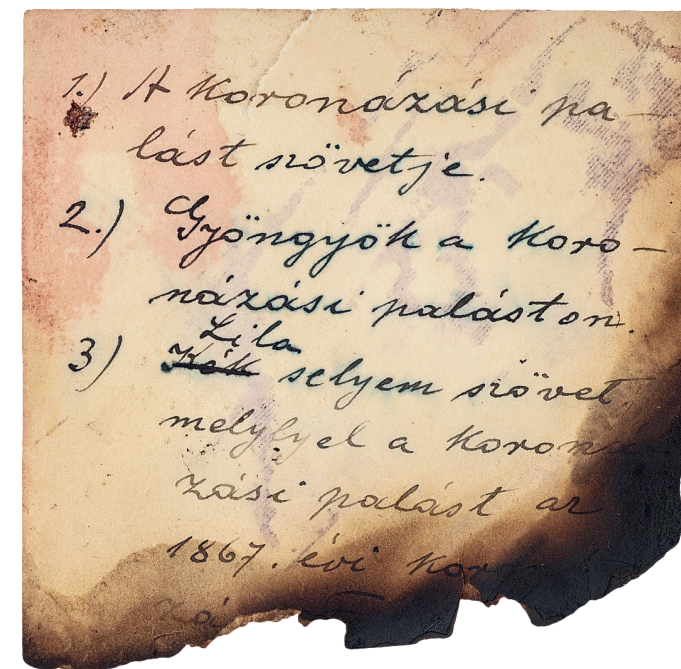
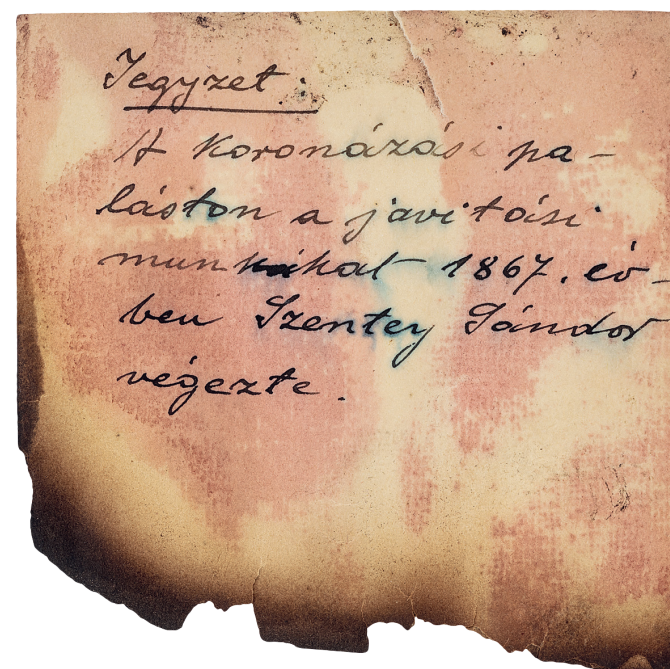
Töredék a magyar koronázási palástból három igazgyönggyel

Alapszövet: selyemsamit, Bizánc (?); hímzés: Regensburg vagy Dél-Itália (?), 11. század első fele (?)

A bíborvörös samit alapra arany- és selyemfonallal, alamba behúzott és fektetve letűzött öltéssel hímzett töredék mintája nem rekonstruálható. A töredék nagyobbik felén csak az aranyfonalak láthatók, egyik szélén kék színű selyemfonallal, vonalhatású öltéssel kialakított díszítmény, a mintát helyenként száröltéssel kontúrozták. Ezek a fonalak és az ék alakú sávolykötést utánozó hímzett felületeket letűző selyemfonal színe is bíborvörös volt egykor. A szabálytalan alakú töredéket, három igazgyönggyel együtt, pamutcémával, elnagyolt öltésekkel egy Gros de Naples típusú lila selyemszövet darabra rögzítették. A technikai vizsgálatok alapján a töredékhez felhasznált fémfonalak alapanyaga és morfológiája gyakorlatilag azonos a magyar koronázási palásthoz felhasznált fémfonalakkal, a lila selyemszövet pedig megegyezik az 1867. évi koronázást megelőző javítás során a palást béléséhez felhasznált anyaggal. A tárgy eredetét a töredékkel együtt megőrzött, kissé megsárgult, megégett papírdarabra írt feljegyzés is megerősíti: „1.) A koronázási palást szövetje. 2.) Gyöngyök a koronázási paláston. 3.) Lila selyem szövet melylyel a koronázási palást az 1867. évi kor[...];” a papír hátoldalán: „Jegyzet: A koronázási paláston a javítási munkákat 1867. évben Szentey Sándor végezte.” A mindössze 2,4×3 cm méretű töredéket és a gyöngyöket alighanem az említett 1867-es javítás alkalmával választották le a palástról, és a béléshez használt selyemszövet egy darabjával együtt a javításban közreműködő Szentey Sándor leszármazottai őrizték meg emlékül.

1 800 000 Ft

€ 5 000

A jelenleg rendelkezésünkre álló ismeretek alapján megállapíthatjuk, hogy a töredék az 1867-es javítást megelőzően minden bizonnyal a koronázási palást része volt, ahogy azt a mellékelt jegyzet is írja. Az anyag- és készítménytechnikai vizsgálatok alapján a töredék bíborvörös mintázatlan samitja eltér a palást apró rozettamintás selyemszövetétől, azonban megegyezik a keresztpánt alapszövetével. A töredéken megtalálható fektetve letűzött, illetve alamba behúzott hímzéstéchnikával a keresztpánton és galléron találkozhatunk. A töredékhez felhasznált aranyfonal anyagösszetétele hibahatáron belül megegyezik a koronázási palásthoz és keresztpántjához felhasznált különleges finomságú aranyfonalakéval. Ezek alapján a darab minden bizonnyal ahhoz a hímzéstöredék-együtteshez tartozik, amelyhez a palást keresztpántja és további, a palást javításához felhasznált foltok. A töredék a koronázási palásthoz és annak keresztpántjához hasonlóan a 11. század első felében készült, és története 1867-ig összefonódott a koronázási jelvények történetével.

(részlet Semsey Réka és Nagy Rebeka Töredék a magyar koronázási palástból című tanulmányából)

Töredék a magyar koronázási palástból

A koronázási palást és a műkereskedelemben felbukkant töredéke

A magyar királyok koronázási palástja, Magyar Nemzeti Múzeum, fotó: Szelényi Károly

A vizsgálatunk tárgyát képező kis méretű, ám annál nagyobb jelentőségű szövettöredék eredetéről technikai vizsgálatok és történeti körülmények alapján tehetünk megállapításokat. A szabálytalan alakú töredéket, három igazgyönggyel együtt, pamutcérnával, elnagyolt öltésekkel egy Gros de Naples típusú lila selyemszövet darabra rögzítették. A bíborvörös samit alapra arany- és selymfonallal, alapba behúzott és fektetve letűzött öltéssel hímzett töredék mintája nem rekonstruálható. A töredék nagyobbik felén csak az aranyfonalak láthatók, egyik szélén kék színű selymfonallal vonalhatású öltéssel kialakított díszítmény; a mintát helyenként száröltéssel kontúrozták. E fonalak és az ék alakú sávolykötést utánozó hímzett felületeket letűző selymfonal színe is bíborvörös volt egykor. A technikai vizsgálatok alapján a töredékhez felhasznált fémfonalak alapanyaga és morfológiája gyakorlatilag azonos a magyar koronázási palásthöz felhasznált fémfonalakkal, a lila selyemszövet pedig megegyezik az 1867. évi koronázást megelőző javítás során a palást béléséhez felhasznált anyaggal. A tárgy eredetét a töredékkel együtt megőrzött, kissé megsárgult, megégett papírdarabra írt feljegyzés is megerősíti: „1.) A koronázási palást szöveteje. 2.) Gyöngyök a koronázási paláston. 3.) Lila selyem szövet melylyel a koronázási palást az 1867. évi kor[...]; a papír hátoldalán: „Jegyzet: A koronázási paláston a javítási munkákat 1867. évben Szentej Sándor végezte.” A mindössze 2,4×3 cm méretű töredéket és a gyöngyöket alighanem az említett, 1867-es javítás alkalmával választották le a palástról, és a béléshez használt selyemszövet egy darabjával együtt a javításban közreműködő Szentej Sándor leszármazottai őrizték meg emlékkül.

Mivel a töredék mintája nem rekonstruálható, a hagyományos művészet-történeti módszertan csak részlegesen volt alkalmazható, technikai és anyagvizsgálatok, valamint a textilémlék történetére vonatkozó forráskutatások adtak lehetőséget a darab eredetének feltárására. A koronázási palást közvetlen vizsgálatára a töredék eredetének igazolásához nem volt módunk, csupán a Bardoly István által szerkesztett, több szakember közös munkáját összefoglaló tanulmánykötet adatai képezték az összehasonlító vizsgálatok alapját.¹

A 2,4×3 cm nagyságú szövettöredék szinte teljes felületén aranyfonallal hímzett. A díszítmény készítése technikája miatt az alapszövet csak azon a részen volt megfigyelhető, ahol a minta véget ér, azaz összesen kb. 0,5 cm²-en. A hímzés alapszöveve samit. A samit egy összetett, azaz kompozitkötés, amelyet két vagy több lánccal és két vagy több vetülékfonal-rendszer alkot.² Színoldala mindig vetülékfelületű sávolykötés, amelyet a kötőlánc képez legalább egy vetülékkel, míg a további egy vagy több vetülék a hátoldalon szintén sávolyban köt. A főlánccal nem vesznek részt a kötésben, hanem a textil szerkezetében belül, a két vetülék között szinte láthatatlanul vannak jelen. A samit a középkor egyik kedvelt kötéstípusa volt, mely a 3. század végén alakult ki, és a 16. század közepéig alkalmazták.³

A töredék samit alapszövevének főlánca selyem alapanyagú, erős Z sodratú, nyers színű. A kötőlánccal selyem alapanyagúak, erős Z sodratúak, nyers színűek – a főlánccal azonosnak tűnnek. A főlánc és a kötőlánc 2:1 arányban van jelen a szövetben: 40 fő- és 20 kötőlánc található 1 cm-ben. A szín- és fonalköltés alkotó vetülékek azonosak, alapanyaguk

selyem, sodratuk nem megállapítható, bíborvörös színűek, vetülék1 (a színoldalról) + vetülék2 (a hátoldalról) képez egy passée-t, a bevetés sorrendje [1-2-2-1]. 48 passée, azaz 96 vetülék található 1 cm-ben. A kötőlánccal a vetülékek par passée, 1/2 S-irányú sávolyban kötnek.

A töredék bíborvörös samit alapszövevét gyakorlatilag teljes felületén aranyfonallal, fektetve letűzött és alapba behúzott öltéssel hímzték. A fektetve letűzött öltés sűrűsége: 44-46 öltés/cm, a hátoldalról mérve a fémfonalat rögzítő fonalak hossza 2,55-3,33 mm, eredetileg bíborvörös színűek, 2 Z ágból S irányban sodrott selyemből készültek. Az alapba behúzott öltésből 54-56 található 1 cm-ben, a hosszuk 2,05-2,79 mm közt mozog. Az alapba behúzó fonal eredetileg bíborszínű, 3 Z ágból, S irányban sodrott selyem.

Az aranyfonalak felületén kék színű, 2 Z ágból, S irányban sodrott selymfonallal, vonalhatású (perzsa) öltéssel hímzett kör és egyéb vonaldíszítés található. Egykor bíborvörös, mára foltokban barnára fakult, 2 Z ágból, S irányban sodrott selymfonalból, éksávoly-szövét imitáló hímzés található az aranyfonalak egy részén. Ugyanebből a fonalból száröltéssel kialakított kontúr vonalak keretezik a különböző technikájú aranyhímzés részeket.

Az aranyfonalak S irányban sodrott, egykor vörös, selyem bélfonalra S irányban sodrott vékony aranzsalagból készültek. Egy, a hímzés szélén lebegő fémfonalból kb. 0,4 cm hosszúságú mintát vettünk. Ezen végeztük el a morfológiai és az anyagvizsgálatokat. A kalibrált Dino Lite mikroszkóppal készített mérések alapján a fémfonal vastagsága egyenletes, 0,398-0,402 mm között, a bélfonal köré font aranzsalagok szélessége 0,347 és 0,349 mm közt mozog. A minta esetében is jól látható, hogy a fémfonal keresztmetszete nem szabályos kör, hanem karakteres, szögletes élei vannak. Ez abból fakadhat, hogy a leírások szerint az ilyen típusú hímzéseket elkészültük után kalapálták, hogy a felületük még egyenletesebb, tömörebb legyen.⁴

Az aranzsalagok szélein 1000-szeres nagyításnál láthatóvá váltak a készítéstechnikai nyomok: a párhuzamos mélyedések, valamint a vágott él végének visszahajlása a vágószerszám – feltehetően valamilyen ollószerű eszköz – élének nyomai a szalagok szélein. A töredék hímzett részein XRF vizsgálatot végeztünk,⁵ hogy a fémfonalak anyagösszetételéről teljes keresztmetszetben képet kaphassunk. Ez alapján nagyon nagy tisztaságú aranyból készültek a fémfonalak.

Páztázó elektronmikroszkopos elemálitikai (SEM-EDX) vizsgálatokkal határoztuk meg pontosan a fémfonalak anyagösszetételét.⁶ A töredékből vett mintán több pont- és területmérést végeztünk. Az eredmények meglehetősen egyformák: 97,75-98,11% aranyat, 0,316-0,8% ezüstöt, 0,816-1,11% brómot, valamint kis mennyiségben más fémeket tartalmaznak a fémfonalak. Ezek az értékek a 23,5-24 karátos aranyknak felelnek meg. Járó Márta jóvoltából lehetőségünk adódott egy a koronázási palástból származó – a villáskereszten található ifjú (valószínűleg Szent Imre herceg) mellképe – fej részének hímzéséből vett aranyfonal-minta összehasonlító vizsgálatára. A mikro- és makromorfológiai jegyeiben gyakorlatilag megegyező aranyfonal esetében a SEM-EDX 97,5% aranyat, 1% ezüstöt, 1% brómot, valamint kis mennyiségben további fémeket mutatott ki. A hasonló korú aranyfonalas hímzések közül csupán néhány bambergi emlék, illetve egy palermói hímzés fémfonalának alapanyaga ennyire tiszta arany,⁷

így a jelenleg rendelkezésünkre álló adatok alapján mindenképpen kijelenthetjük, hogy roppant különleges a töredék alapanyaga csakúgy, mint készítéstechnikája.

A koronázási palást a magyar koronázási jelvények egyike, a koronázási ornátus fennmaradt darabja.⁸ Egykorú hímzett dedikációs felirata szerint ANNO INCARNACIONIS XPI : MXXXI : INDICCIÓN : XIII A STEPHANO REGE ET GISLA REGINA CASULA HEC OPERATA ET DATA ECCLESIAE SANCTA MARIAE SITAE IN CIVITATE ALBA, azaz 1031-ben Szent István király és Boldog Gizella királyné készítette és adományozta a székesfehérvári Szűz Mária-egyháznak a gazdagon hímzett miseruhát. Eredetileg harangformájú kazula volt, amelyet később, 1200 előtt alakíthattak palásttá. Bár a koronázási palást nem volt kötelező eleme a királykoronázásoknak, a gazdagon hímzett kazula átalakításának és a koronázási insigniumok közé emelésének okát minden bizonnyal a királyi adományozásban és az első szent királyhoz fűződő kapcsolatban kell keresni.⁹

A palásthöz felhasznált, gazdagon díszített miseruha ún. rozettamin-tás bizánci selyemszövetre készült, kivitelezői fektetve letűzött öltéssel, aranyfonallal hímzték meg. Átalakítása során a mellrészen felhasították, az alját pedig levágták, megkurtították. Összetett ikonográfiai programjának középpontjában Y alakú villás kereszt található, amelynek szárain angyalok mellképei sorakoznak, a kereszt egyenes szárán egymás alatt két Krisztus-ábrázolás mandorlában, a felső képen Christus victor: a halál felett győzedelmes Krisztus oroszlánra és sárkánykígyóra tapos; az alsó képen trónon ülő Maiestas Domini ábrázolás. A villás kereszt fölött legfelül az Atyaistent jelképező áldó kezek alatt, két szélén angyaloktól övezett mandorlában jobb oldalon Krisztus, a bal oldalon, szintén mandorlában Szűz Mária álló alakjával. A villás kereszt alatti ábrázolásokat sávokba rendezték: próféták, dedikációs felirat, apostolok, majd vértanúk ábrázolásai.

A villás kereszt két oldalán Szent István király és Boldog Gizella királyné képe a prófétákkal azonos méretű kerek alakú keretben, a térdeplő donátor ábrázolásoktól eltérően Szent Istvánt drágaköves pántkoronában, jobbáiban szárnyas lánzsával, baljában országmalmával, Gizella királynét hasonló koronában, kezében torony alakú ereklyetartóval ábrázolták. Kettejük között a kereszt szárán egy kisebb kerek alakú keretben ifjú, feltehetően Szent Imre herceg, mellképe látható.

Arra egészen korán felfigyeltek a koronázási palást kutatása kapcsán, hogy a miseruha hímzése átgondolt képprogramot alkot. A hexameterekben írt feliratok alapján arra gondoltak, hogy a miseruhát művelt klerikus, az udvar egyik papja tervezhette. Maga a hímzés a magyar királyi udvarban készülhetett, és a hagyomány szerint maga Gizella királyné hímzte a veszprémvölgyi apácákkal.¹⁰ Ifj. Horváth János a paláston található latin nyelvű feliratok alapján, elsősorban filológiai szempontból Credo-ábrázolásaként értelmezte annak a képprogramját.¹¹ Kovács Éva Szent Ambrus püspök hálaadó éneke alapján Te Deum-illusztrációként,¹² Tóth Endre Kovács Éva elemzésének elemeit elfogadva, tovább elemezve, a palást hieratikus rendje alapján a Mindenszentek litániájaként értelmezte azt.¹³ Marosi Ernő tanulmányában feleslegesnek tartotta a palást (és azzal együtt a Gizella-kereszt) magyarországi eredetének bizonyítására tett kísérleteket. Véleménye szerint Szent István korában a keresztény művészet csakis a már korábban keresztény Európából vehette

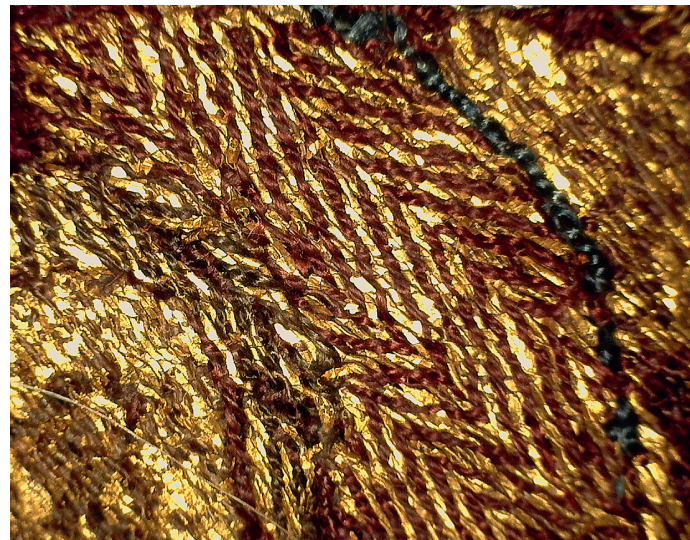

A koronázási palást keresztpántja, Magyar Nemzeti Múzeum, fotó: Jaksity Iván

át liturgikus terek és felszerelések eszmei és gyakorlati megvalósítását. Értelmezése szerint a palást, hasonlóan II. Henrik bambergi csillagpalástjához, kozmikus világábrázolás, az agustinusi Civitas Dei, a mennyei birodalommal együtt a földi társadalom ideálképe.¹⁴

A magyar koronázási palástot Leonie von Wilckens textiltörténeti összefoglaló munkája is bambergi, II. Henrik császár személyéhez köthető emlékekkel kapcsolatban értelmezi, a csillagpalástartal és a Kunigunda-palástartal azonos regensburgi műhelyt feltételez.¹⁵ Az újabb kutatások azonban felvetik azt, hogy a bambergi csillagpalást megrendelője a hímezett feliratok alapján a bari-i Melus volt, aki II. Henrik segítségét kérte a Bizánci Birodalommal szemben, így a megrendelés körülményei alapján azt feltételezik, hogy valószínűbb, hogy Dél-Itáliában, Apuliában készülhetett.¹⁶

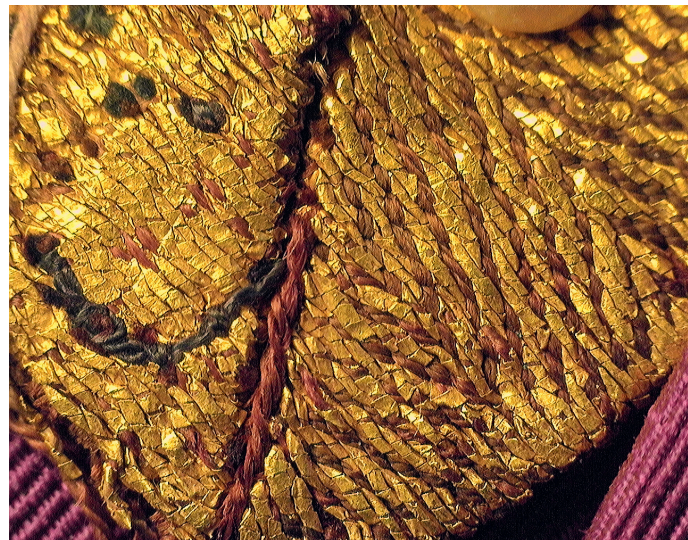
A koronázási palást alapszöveve aprómintás samit, négyleveles rozettákat körbefogó geometrikus rácsrendszer díszíti. A raport mérete 2,5-3 cm, a szövet teljes szélessége 226 cm.¹⁷ Főlánc és kötőlánc selyem, Z sodratú, bézs színű. A főláncok és a kötőláncok aránya 2:1. 1 cm-ben 40 főlánc és 20 kötőlánc található. Egy passée 3 vetületekből áll, minden másodikonál a bevetési sorrend megfordul [1-2-3-3-2-1]. A vetületek selyem alapanyagúak, nincs meghatározható sodratuk, kék, vörös és zöld színűek. 1 cm-ben 50-52 passée, azaz összesen 150-156

Makrófotó a keresztpántról

fonalak: selyem, nincs megállapítható sodrata, vörös színű, 100/cm), amelyre alapba behúzott fektetve letűzött öltéssel²³ a koronázási palást aranyfonalától eltérő, valamivel gyengébb minőségű (81,7-90,2% arany, 7,1-11,9% ezüst és 2,1-4,4% réz tartalmú) fonallal hímezték.²⁴ A gallér széleit filigrán- és gyöngyhímzés díszíti, keretsávját egymásba kapcsolódó szív alakú palmettákból alakított sor képezi, a palmetták fonalvégződéseire és csúcsaira 3-3 gyöngyöt varrtak. A belső mezőt egy árkádsor hét részre osztja, melynek oszlopfeit és talpzatait kék selyemfonallal készült hímezés díszíti, melyet a később rávarrt igazgyöngyök fednek el. Az árkádok alatt növényi ornamentika (életfa), két oldalán állatok: madarak, griffek, páva. Az életfát ötletszerűen felvarrt igazgyöngyökkel díszítették tovább egy javítás során. A gallér szélét fonott aranypaszomány kereteli. A bélese a koronázási palást bélésével megegyező lila színű selyemszövet.²⁵

A töredéken található három igazgyöngy, amelyekről a tárgyhoz tartozó feljegyzés második pontja megerősíti, hogy azok a koronázási palástról származnak. Az igazgyöngyök fő alapanyaga a kalcium-karbonát, emellett szerves vegyületek és víz alkotják. A különböző helyről származó igazgyöngyök között néhány speciális, a molekuláris szerkezetet felfedő nagyműszeres vizsgálattal kimutatható vegyületben lehet eltérés.²⁶ Mivel

Makrófotó a töredékről

vetületek találhatók, melyek a kötőlánccal par passée, 1/2 S irányú sávolyban kötnek.¹⁸ Ez a szövet az évszázadok során meggyengült, így minden bizonnyal II. Mátyás 1608-as magyar királlyá koronázására, egy sötétlila alapon világoszöld, egy tőből kihajló stilizált liliommintával díszített lampaszett szövevvel alátámasztották. Jelenleg a hímezett részek között, a hiányos eredeti samit helyett ez látható.¹⁹

A koronázási palást hímezése aranyfonalból, fektetve letűzött öltéssel készült, melyet vászon-, sávoly-, félék- és éksávolykötést imitálva, vörös, barna, kék és színezetlen selyemfonallal egyesével fogtak le. 1 cm-ben 56-60 fémfonal található.²⁰ A fémfonalak S sodratú, rózsaszínes selyem bélfonalra S irányban, feltehetően kézzel font, 0,2-0,4 mm széles, hibahatáron belül azonosnak mondható, 950-995 ezrelékes (23-24 karátos), ollóval vagy valamilyen szikeszerű szerszámmal vágott aranyszalagból készültek.²¹ A motívumok kontúr vonalait száröltéssel hímezték. A fémfonal felületén vonalhatású öltéssel rajzolták meg az apróbb részleteket, valamint kék, zöld és vörös színű selyemfonalból ellentétes száröltéssel kialakított, folthatású díszítmények találhatóak a koronázási palást alsó sávjában, a vértanúk sorában.

Pontos ismereteink nincsenek arról, hogy mikor, de bizonyosan még 1613 előtt²² vagy talán már a harangkazula átalakítása során a koronázási palást részévé vált az igazgyönggyel hímezett gallér, mely a 12. század utolsó harmadában készült.

A koronázási palást gallérjának alapszöveve egyszínű, vörös selyem-samit (láncfonalak: selyem, Z-sodratú, natúr színű, 50/cm, vetületek-

a koronázási palást (gallérjának) igazgyöngyeiről nincs korábban készített vizsgálatból származó adatunk, nem volt mihez hasonlíthatni a töredékre felvarrt gyöngyökön elvégzett XRF vizsgálat eredményeit.²⁷ Azt azonban tudjuk, hogy a palást 1867-es javításakor a gallér rossz állapotban volt, hiszen két réteg szövevvel alátámasztották, majd a meglazult gyöngyöket ezen keresztül felvarrták, illetve minden bizonnyal ki is egészítették.²⁸ Azaz a gyöngyök a palást gallérjáról, vagy a javításához felhasznált, vagy az eredeti, meggyengült rögzítésű, leeső gyöngyök közül származnak.

A palást keresztpántja a palásttá átalakított harangkazula hímezésével azonos korú, minden bizonnyal azonos hímezőműhelyből származó, de eltérő alapszöveve és az alapba behúzott öltés megjelenése miatt vélhetően eredetileg nem a koronázási palást, hanem más egyházi viselet része volt. A keresztpánton három teljes és egy csonka medallion látható, amelyeket szalagfonatok módjára hurkolt keresztvezés vesz körül, közeiket a paláston megfigyelhető ornamentális mintáktól eltérő palmetták töltik ki. Balról a második medallionban Krisztust keresztben nimbuszal ábrázolták, a többi medallionban könyv-attribútummal apostolok félalakját hímezték. A paláston további két helyen, Szent Lőrinc és a próféták sorában balról az első prófétá alakján szintén ehhez a hímezéshez tartozó javítófoltként felhasznált darabok találhatóak. Azaz jelenleg öt apostol alakja van meg, mely alapján az eredeti tizenkettő Krisztus alakjával középen, közel 1 méter széles sávot alkothattak (az egyes motívumok szélessége kb. 7,5 cm).²⁹ Marosi Ernő szerint ez a sáv nem lehetett a kazula alsó szegélye, mert az nem lett volna méltó helye, valamint ikonográfiailag azonos értékű az ülő apostolok és

a Maiestas Domini alkotta (lényegében utolsó ítélet-) ciklussal.³⁰ Czobor Béla szerint ez lehetett stola, de akár más nagyobb tárgy (pl. antependium) felső keretelő sávja is.³¹

A keresztpánt alapszöveve egyszínű, mintázatlan bíborvörös samit. Főlánc selyem alapanyagú, erős Z sodratú, nyers színű. A kötőláncok selyem alapanyagúak, erős Z sodratúak, nyers színűek – a főláncal azonosnak tűnnek. A főlánc és a kötőlánc 2:1 arányban van jelen a szövetben. A szín- és fonalkoldalt alkotó vetületek azonosak, alapanyaguk selyem, sodratuk nem megállapítható, bíborvörös színűek. Mivel a keresztpánt felülete gyakorlatilag teljesen hímezzel borított, a szövetsűrűséget csak néhány milliméternyi helyen volt módunk leszámolni, ahol a hímezés lekopott, s ezáltal láthatóvá vált az alapszövet, mely a hímezés túlyukait megőrizve meglehetősen deformált volt. Ezért az adatok tájékoztató jellegűek: 1 cm-re felszorozva 21 kötő- és 42 főlánc, valamint 80 vetületekfonal jut.

A keresztpánt hímezése jórészt fektetve letűzött öltés, néhol azonban alapba behúzott öltéssel is találkozunk. Az aranyfonalak felületén vörös, barna és kék színű, 2 Z ágból, S irányban sodort selyemfonallal, vonalhatású öltéssel, illetve a mintaelemek kontúrjaként száröltéssel kialakított díszítés található. Az aranyfonalak S sodratú bélfonalra S irányban feltekert aranyszalagokból készültek,³² melyek anyagösszetétele a korábbi vizsgálatok alapján hibahatáron belül azonos a koronázási palást fémfonalainak anyagösszetételével.³³ Az aranyfonalakból a korábban publikált adatok alapján 54-58 található 1 cm-ben.³⁴

A koronázási palástot a koronázások alkalmával többször is javították. Az első nagyon komoly javításra a 17. század elején került sor, amikor a sérült, meggyengült alapszövetet alátámasztották egy itáliai lampaszett szövevvel. A következő javítás alkalmával durva öltésekkel egy harmadik, bordó selyemszövet réteget varrtak hozzá. E. Nagy Katalin a durva fehér selyemfonallal átvarrt "Szenete" feliratot a javítást végző egyik személy nevéként értelmezte, és a második javítás során elvégzett munkák között sorolta fel. A javítás pontos időpontjáról nem áll rendelkezésre forrás, biztos, hogy 1848 előtt történt, esetleg II. Lipót koronázását megelőző munkálatok során.

A következő javításra 1867-ben, Ferenc József koronázását megelőzően került sor. 1849-ben, a szabadságharc bukását követően a palástot a Szent Korona és a koronázási jelvények őrzésére szolgáló ládába helyezve elásták Orsovánál egy Duna-parti füzesben. Csak 1853-ban találtak rá a kívül-belül megrozsdásodott vasládára. Bár a koronázási jelvények tetején helyezték el a palástot, mégis teljesen átázott és kifakult a nedves talajban.³⁵ Ezért a koronázást megelőzően Klein asszony³⁶ és segítői javították: durva öltésekkel megerősítették, hozzávarrták a felbomlott hímezések fémfonalait a meglévő három réteg szövevhez, hajtásokat helyeztek el a gallér alatt, és újabb fémfonalt fonott paszománttal körülszegték a palástot.³⁷ Valószínűleg ekkor helyezték át a bal oldalról a jobb oldalra és szabták téglalap formájúra a keresztpántot. Az egész palástot lila színű selyemszövevvel bélelték. A koronázási palástról megjelent publikációk képet sajnos nem közölnek az 1867-es javítás során készült bélésről, csupán annyit tesznek közzé, hogy szintetikus bázikus színezéssel³⁸ megfestett, élénkklila vászonkötésű szövevből készült, mely 120 lánc- és 23 vetületekfonalból áll centiméterenként.³⁹

A fémfonallal hímezett töredék mögött egy élénkklila színű Gros de Naples⁴⁰ szövet található. A töredékhez fűzött feljegyzés alapján „egy darab a koronázási palást béléséből.” Lácfonalai selyemből, két ágból, enyhe S irányban sodorva készültek. Vetületei selyem alapanyagúak, sodratuk nem meghatározható. 1 cm-ben 116 lánc- és 26 vetületekfonal található. Ugyanezzel a szövevvel találkozhatunk a koronázási palást elejének két oldalát összekötő keresztpánt hátoldalán, bélésként. Mintavételre nem volt lehetőségünk, így az alapanyag és a szín egyezőségét csak szemrevételezés alapján feltételezhetjük. A lánc 2 ágból, enyhe S irányban sodrott, a vetületekfonalak sodrata nem meghatározható, a szövetsűrűség 114 lánc- és 24 vetületekfonal centiméterenként.

A szövetsűrűségek és a jellegzetes lila szín⁴¹ megjelenése alapján ezen textileket azonosnak tekinthetjük. Az 1 cm-re eső fonalak számának meghatározása fél cm felszorozásával történt az általános magyarországi gyakorlatnak megfelelően, így a 4-6 fonalnyi eltérés nem tekinthető markáns különbségnek.

Az 1867. április 6-án Budán felvett jegyzőkönyv a koronázási ékszer rendbehözásáról szolgáltat információt a koronázási palást javításával kapcsolatban: „Szent István első Apostoli Királyunk palástjának megrongált részei kijavítására az e munkában mesterileg jártas Klein

A koronázási palástból és a töredékből származó fémfonalak egymás mellett

Lujza pesti aranyhímzőnőt vittük igénybe, aki Perger József, Szentei Sándor, Krempa János, és Huttera András, segédeivel éppoly ügyességgel mint örömmel oldotta meg feladatát.” A jegyzőkönyvben továbbá azt is rögzítették, hogy: „Az igazítások felügyeletünk mellett történtek, s valamint mi, úgy Báró Huszár Károly a Magyar Szent Korona őrségi kapitánya is, folytonosan jelen valánk.”⁴² Azaz jelen voltak még a felújításokkal kapcsolatos jegyzőkönyvet jegyző gróf Károlyi György és báró Nyáry Antal is. Az ellenőrzés ellenére a palást javítása során Szentey Sándornak lehetősége volt arra, hogy vezetéknevét ráhímezze Szent János apostol lába mellé, így a korábban "Szenete"-ként olvasott és ismertetett névalak valójában Szentey Sándor nevéként azonosítható.⁴³ Ugyanekkor a javítások során, a munkálatokkal megbízott mesterek a gallér lila selyemszövet bélésé alá bevarrtak egy papírba csomagolt, préselt négylevelű lóherét is.⁴⁴

A töredékhez tartozó feljegyzés szerint a javítások elvégzőjeként megnevezett Szentey Sándor 1834. július 15-én született a Muraközben, a mai Horvátország területén, és 1932-ben halt meg, szabómester volt.⁴⁵ A koronaőrök által felvett jegyzőkönyv alapján biztosan részt vett a koronázási palást 1867-es felújításában.

A jelenleg rendelkezésünkre álló ismeretek alapján megállapíthatjuk, hogy a töredék az 1867-es javítást megelőzően minden bizonnyal a koronázási palást része volt, ahogy azt a mellékelt jegyzet is írja. Az anyag- és készítéstechnikai vizsgálatok alapján a töredék bíborvörös mintázatlan samitja eltér a palást apró rozettamintás selyemszövetétől, azonban megegyezik a keresztpánt alapszövevével. A töredéken megtalálható fektetve letűzött, illetve alapba behúzott hímezéstechnikával a keresztpánton és galléron találkozhatunk. A töredékhez felhasznált aranyfonal anyagösszetétele hibahatáron belül megegyezik a koronázási palásthöz és keresztpántjához felhasznált különleges finomságú aranyfonalakéval. Ezek alapján a darab minden bizonnyal ahhoz a hímezéstöredék-együtteshez tartozik, amelyhez a palást keresztpántja és további, a palást javításához felhasznált foltok. A töredék a koronázási palásthöz és annak keresztpántjához hasonlóan a 11. század első felében készült, és története 1867-ig összefonódott a koronázási jelvények történetével.

JEGYZETEK

1 A magyar királyok koronázó palástja. Szerk.: Bardoly István, Budapest – Veszprém: Magyar Képek, 2002. Köszönjük Járó Márta segítségét a fémfonal-vizsgálatok megtervezésében, kivitelezésében és az eredmények értékelésében. Köszönjük Kollár Csilla segítségét, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum Textilgyűjteményében mikroszkóp alatt pontosíthattuk a koronázási palást keresztpántjára vonatkozó ismereteinket.

2 CIETA = VOKABULAR DER TEXTILTECHNIKEN DEUTSCH, Centre International d'Études des Textiles Anciens, Lyon, 2019, p. 64. (samit)

3 Becker, John: Pattern and Loom. Koppenhága, 1986. p. 111. Wilkens, Leonie von: Die textilen Künste von der Spätantike bis um 1500. München, 1991. p. 18., Dénesi Tamás, Nagy Rebeka, Semsey Réka: Szent Imre palástja – Adalékok a herceg pannonhalmi kultuszához egy ereklye vizsgálata kapcsán In: Collectanea Sancti Martini. A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője 5. Pannonhalmi, 2017. p. 89.

4 E. Nagy 2002. p. 47. 62. jegyzet

5 Az XRF méréseket May Zoltán, az ELTE TTK Anyag- és Környezetkémiai Intézet laboratóriumában (1117 Budapest, Magyar tudósok körútja 2.) végezte el.

6 A SEM vizsgálatokat Illés Levente, a Központi Fizikai Kutatóintézet Energia-tudományi kutatóközpontjának laboratóriumában (1121 Budapest, Konkoly-Thege Miklós út 29-33.) végezte el.

7 Járó Márta: A magyar koronázási palást aranyfonalai. In: A magyar királyok koronázó palástja. Szerk.: Bardoly István, Budapest – Veszprém: Magyar Képek, 2002. p. 66. Kevés számú anyagvizsgálatot végeztek a koronázási palástral egykorú textileken, ezért kellő kritikával kell kezelnünk a tény, hogy mindössze 3 db ilyen

Szentey Sándor szabómester Ödön fiával 1867-ben

finomságú aranyfonallal hímzett emléket ismerünk az 1000 körüli időszakból, de mindenképpen jól felkészült, nagy szaktudású műhelyt feltételez a középkori viszonyok között közel 24 karátos aranyat előállítani.

8 János M. Bak – Géza Pálffy: Crown and Coronation in Hungary 1000-1916 A. D. Budapest, 2020. p. 142-149.

9 A koronázási palástról megjelent fontosabb újabb szakirodalom: Kovács Éva: Casula Sancti Stephani Regis, In: AHA V (1958) p. 181-221 (Kovács Éva: Species Modus Ordo: Válogatott tanulmányok. Budapest, 1998. p. 15-56.); Tóth, Endre: Zur Ikonographie des ungarischen Krönungsmantels, In: Folia Archaeologica XXIV (1973) p. 219-240.; Mechthild Flury-Lemberg: Der Erhaltungszustand der ungarischen Krönungsmantels. In: Insignia Regni Hungariae I. Szerk.: Lovag Zsuzsa. Budapest, 1983. p. 173-178.; Nagy Katalin: A koronázási palást restaurálásának előkészítése, In: Múzeumi Műtárgyvédelem 12 (1983), p. 31-75.; Kovács Éva.: Iconismus casula regis Stephani Sanctis, In: Szent István és kora. Szerk.: Glatz Ferenc – Kardos József. Budapest, 1988, p. 133-144. (Kovács Éva: Species modus ordo: Válogatott tanulmányok. Budapest, 1998. p. 401-414.); Kovács Éva: Művészet és tudomány a középkorban: a magyar koronázási palást készítésének egy lehetséges aspektusa, In: Ars Decorativa 19 (1993), p. 29-36. (Kovács Éva: Species Modus Ordo: Válogatott tanulmányok. Budapest, 1998. p. 434-442.); Sipos Enikő: Arányok és mértékek. A magyar koronázási palást struktúrája, In: Ars Decorativa 19 (1993), p. 43-58.; Tóth Endre: István és Gizella miseruhája, In: Századok CXXXI (1997), p. 3-74.; Kovács Éva: A székesfehérvári miseruha és a bambergi paramentumok, In: Europas Mitte. Hrsg. Alfried Wieczorek – Hans Martin Hinz. Stuttgart, 2000. p. 640-651.; Tóth Endre: A koronázási jogar és palást (Kincsek Szent István korából), Szege: Agapé, 2000.; A magyar királyok koronázó palástja. Szerk.: Bardoly István. Budapest - Veszprém: Magyar Képek, 2002.

10 Ipolyi Arnold: A magyar Szent Korona és a koronázási jelvények története és műleírása. Budapest, 1886. p. 182-206.

11 Ifj. Horváth János: Legrégibb magyarországi latin verses emlékeink. In: Irodalomtörténeti Közlemények 60. (1956), p. 119.

12 Kovács Éva 1958. p. 181-221.

13 Tóth 1997. p. 3-74.

14 Marosi Szent István király és Gizella királyné székesfehérvári casulája. In: A magyar királyok koronázó palástja. Szerk.: Bardoly István, Budapest – Veszprém: Magyar Képek, 2002. p. 89-116.

15 von Wilckens, Leonie 1991. p. 178-181.

16 Horst Ezensberger: Bamberg und Apulien. In: Das Bistum Bamberg in der Welt des Mittelalters. Hrsg. von Christine und Klaus van Eickels. Bamberg, 2007. p. 141-149. https://www.uni-bamberg.de/fileadmin/uni/wissenschaft_einricht/mittelalterstudien/PDF-Dateien/BIMS_VV_1_Ezensberger.pdf (utolsó letöltés: 2021. 05. 11.)

17 E. Nagy Katalin: A magyar koronázási palást technikai vizsgálata és állapotleírása. In: Bardoly István (szerk.): A magyar királyok koronázási palástja. Budapest – Veszprém: Magyar Képek, 2002. p. 32.

18 Schorta, Regula: Monochrome Seidengewebe des hohen Mittelalters. Berlin, 2001. p. 217.

19 E. Nagy 2002. p. 32-33.; A koronázási palást Pannonhalmán őrzött 1613-ban készített másolatán ez az alátámasztó szövet már megfigyelhető. E. Nagy 2002. p. 27.

20 E. Nagy 2002. p. 33.

21 Járó Márta: A magyar koronázási palást aranyfonalai. In: Bardoly István (szerk.): A magyar királyok koronázási palástja. Budapest – Veszprém: Magyar Képek, 2002. p. 55-72.

22 A koronázási palást Pannonhalmán őrzött másolatán, amely 1613-ban Bécsben II. Mátyás megrendelésére készült és 1779-ben Mária Terézia adományként került a Főapátság tulajdonába, már megtalálható a gallér, a keresztpánt (bár jelenleg a 19. század végén – 20. század elején a palástmásolat őrzésére kialakított historizáló stílusú vitrinben a palást alá hajtva, csupán a kontúrja kivehető). Továbbá a keresztpánthoz tartozó két nagyobb javítófolt is jól kivehető a palást szegélyén. Kovács Éva: A koronázási palást másolata. In: Mons Sacer 996-1996. Pannonhalmi 1000 éve III. A Főapátság gyűjteményei. Szerk.: Takács Imre. Pannonhalmi, 1996. p. 178-181.

23 E. Nagy 2002. p. 41-42.

24 Járó 2002. p. 65. 67-68.

25 E. Nagy 2002. p. 41-42.

26 Danilo Bersani, Pier Paolo Lottici: Applications of Raman spectroscopy to gemology. In: Analytical and bioanalytical chemistry. Springer Verlag 2010. p. 2640-2641.

Michael S Krzemnicki, Irka Hajdas: Age Determination of Pearls: A New Approach for Pearl Testing and Identification. In: RADIOCARBON, Vol. 55, Nr 2-3, 2013, p. 1801-1809, p. 1801.

27 A vizsgálatot May Zoltán készítette az ELTE TTK Anyag és Környezetkémiai Intézetének laboratóriumában, (1117 Budapest, Magyar tudósok körútja 2.) 2021. február 1-én. E szerint a gyöngy anyagösszetétele a következő: 93,88% kalcium, 4,36% kén, 0,89% szilícium és 0,43% vas, illetve réz és vas jelenléte volt még kimutatható a gyöngyökben.

28 E. Nagy 2002. p. 43.

29 E. Nagy 2002. p. 40. és Bardoly 2002. p. 204.

30 Marosi 2002. p. 93.

31 Czobor Béla: Az egyházi öltönyökről. In: Egyházművészeti Lap 1. 1880. p. 196. Tóth Endre azonban rámutatott arra, hogy a szentek vízszintes elrendezése miatt aligha lehetett stóla a darab. Tóth 1997. p. 38. Marosi Ernő a töredékek a palástról hiányzó, hitvallókat ábrázoló sorával való azonosítását a töredék ikonográfiájának azonosítása alapján veti el. Marosi 2002. p. 112. 31. jegyzet

32 A keresztpánt technikai leírása saját megfigyeléseinken alapul, melyet a Magyar Nemzeti Múzeum raktárában végeztünk. Ezúton is köszönjük a lehetőséget Kollár Csillának, a Magyar Nemzeti Múzeum művészettörténésének.

33 Járó 2002. p. 57-58. 67-68.

34 E. Nagy 2002. p. 39.

35 Hermann Róbert – Mannherz Orsolya: A magyar korona a szabadságharc idején és után – föld felett, majd föld alatt (1848-1853). In: A Szent Korona hazatér. A magyar korona tizenegy külföldi útja (1205-1978). Szerk.: Pálffy Géza, Budapest, 2019. p. 513-554.

36 Frisnyák Zsuzsa Utazások az időben című blogján közzétett egy levéltári forrást az 1867-es koronázás előkészítő munkáiról. A belügyminiszternek címzett irat szerint a koronázási palást felújítási munkálataival Klein Károly aranyhímzőt bízták meg. https://timelord.blog.hu/2013/04/13/a_koronazasi_palast_1867-ben (utolsó letöltés: 2021. 05. 12.) Klein Károlynak a különféle divatlapokban közzétett hirdetése alapján divatárú-kereskedése volt Pesten, a Drasche-ház első emeletén. Klein Lujza, született Dernheimer Lujza 1868-ban hunyt el a testvére által közzétett gyászjelentése szerint. In: Pesti Napló, 1868. március 6. 5360. szám

37 E. Nagy 2002. p. 29.

38 Tímárné Balázs Ágnes: A magyar koronázási palást színezékeinek azonosítása In: Bardoly (szerk.): A magyar királyok koronázási palástja 2002. p. 49.

39 E. Nagy p. 29-30.

40 Vastagabb vetületekkel készült vászonkötésű szövet, melynek felülete a vas-tag vetülete miatt bordázott megjelenésű.

41 Színezékvizsgálat elvégzését nem tartottuk indokoltnak, mivel a koronázási palást korábbi vizsgálata során nem egy konkrét vegyületet, hanem egy színezékcsoportot határoztak meg. A koronázási palástból mintát venni – többek közt a nitrogénnel töltött speciális vitrinje miatt – nem volt lehetőségünk, s nem is tartottuk elengedhetlenül fontosnak azt; igyekeztünk a rendelkezésre álló adatok alapján elvégezni a szövetek összehasonlítását.

42 A koronázási jelvények okmányai. Szerk.: Szvitek Róbert József, Tóth Endre. Budapest, 2002. p. 84.

43 A palást állapotleírását összefoglaló tanulmány ugyan a feliratot "Szenté" alakban rögzítette, azonban az ott publikált fekete-fehér fotókon (leginkább a háttoldalról készülteken) kivehető a Szentey névalak. (E. Nagy 2002. p. 28. 11-12. kép.) A Nemzeti Múzeumban kiállított paláston akár szabad szemmel is megfigyelhető a szóvégi y, az apostol lábával párhuzamosan.

44 E. Nagy 2002. p. 43.

45 Köszönjük Szentey Sándor leszármazottainak a rendelkezésünkre bocsátott személyes adatokat.

